

Huisvesting Coöperatieve woningbouw uit 1868

De dubbeltjes- droom van de arbeiders

In 2018 vierde Woonstichting De Key haar 150-jarig bestaan. De corporatie gaat terug op de Bouwmaatschappij tot Verkrijging van Eigen Woningen: zelforganisatie door arbeiders op het gebied van wonen. De revolutionaire droom begon voorzichtig, met de bouw van vier dubbeltjespanden aan de Mauritskade.

Jos van der Lans
AMSTERDAM

Het werd een gedenkwaardige avond, die maandag 2 november 1868. Uit alle hoeken van Amsterdam trokken honderden werklieden naar veilinglokaal De Zwaan op de Nieuwendijk. De meesten kwamen rechtstreeks van hun 12-urige werkdag op werken en timmerwerkplaatsen, in suikerbakkerijen, kuiperijen en pakhuizen. Zij wilden het fijne weten over deze nieuwe vereniging, die hoop bood om uit hun ellendige huisvestingssituatie verlost te raken.

Het *Amsterdamsch Volksblad* was er in mei 1868 over begonnen. De krant schetste op de voorpagina een plan waarin arbeiders onderling 'een bouwmaatschappij voor burgerwoningen' wilden oprichten. Het idee was simpel: als aangesloten arbeiders elke week een dubbeltje betaalden, hadden ze na een jaar een aandeel van vijf gulden. Bij 2000 leden kwam er aldus per jaar 10.000 gulden in kas, goed voor de bouw van vijftien à twintig percelen met een beneden- en bovenwoning, die dan onder de leden verloot konden worden. Elke perceelwinnaar loste vervolgens met zijn huur en met de verhuur van een etage (huur 1 gulden per week) in twintig jaar de bouwkosten af en werd zo eigenaar van de gehele woning. Met deze kasstroom zou de vereniging vervolgens steeds meer woningen kunnen bouwen.

Greep uit kas

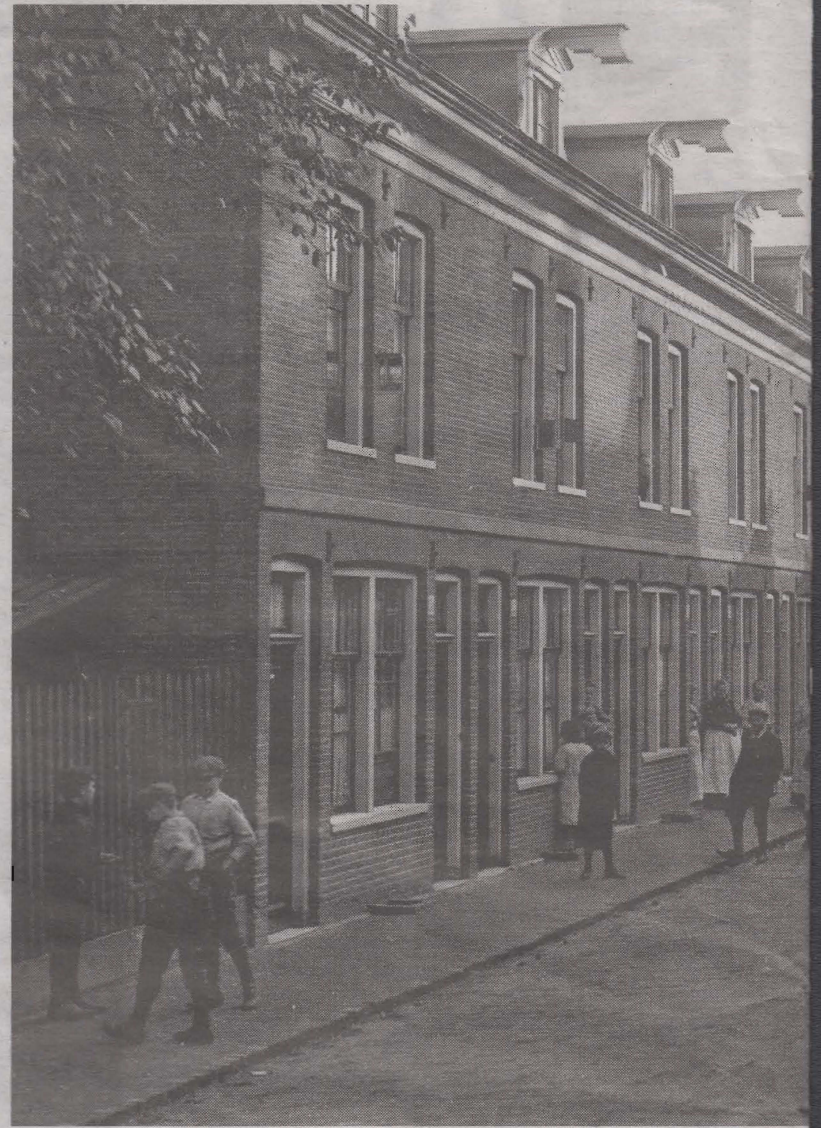
Het was een gewaagd idee. Zoiets bestond niet in Nederland. Er waren in Amsterdam wel al drie verenigingen die arbeiderswoningen bouwden, maar die werden geleid door notabelen. De Bouwmaatschappij tot Verkrijging van Eigen Woningen was principieel een zaak van, voor en door arbeiders. De achterliggende coöperatieve gedachte was op andere terreinen al succesvol: in Amsterdam functioneerden meerdere brood-, inkoop-, levensmiddelen- en gereedschapscoöperaties. Dus waarom niet met woningen?

De woningnood was enorm. De stad barstte uit haar voegen. Vochtige kelders werden volop bewoond, in de achterafsteegjes hing 'de geur des doods'. In 1866 had een cholera-epidemie in

Nederland op een bevolking van 3,5 miljoen mensen nog 21.000 slachtoffers geëist, van wie 1100 in Amsterdam. Precies uit de gebieden met de meeste slachtoffers – de Jordaan en de Oostelijke Eilanden – trokken de meeste mensen naar veilinglokaal De Zwaan. Boekdrukker Ferdinand Vislaake, het brein achter de oprichting, hield zijn gehoor voor dat er slechts één weg was om uit de treurnis te komen: "Helpt U zelve!" Voor het einde van het jaar telde de vereniging al 1400 leden. Zoveel leden die elke week een dubbeltje moesten afdragen, dat vroeg om een goede organisatie.

De acht bestuursleden waren allemaal werklieden, die na hun lange werkdag de vereniging van de grond moesten tillen. Van het ophalen van de dubbeltjes tot het zoeken van bouwgrond. Binnen een half jaar was de eerste voorzitter, bouwvoorman Y.J. Kool, verantwoordelijk voor het verdwijnen van honderd gulden. Kool trad af, veel leden eisten hun geld terug. De chaos bleef niet zonder gevolgen. Pogingen om bij het stadsbestuur grond te verwerven, leden schipbreuk; particuliere geldschietters krabden zich wel drie keer achter de oren voor ze aan dit ruziënde gezelschap arbeiders geld leenden.

De resterende bestuurders lieten zich niet uit het veld slaan. In mei 1870 lukte het om aan de Mauritskade een lap grond van zo'n 3000 vierkante meter te kopen. De kas was daarna wel leeg. Om te bouwen moest er extra kapitaal komen. Pogingen de 'meergegoeden' voor de zaak

Voor het einde van 1868 telde de vereniging al 1400 leden, die elke week een dubbeltje moesten betalen

In mei 1870 lukte het om aan de Mauritskade een lap grond te kopen. De kas was daarna wel leeg

2000

→ Bij 2000 leden zou de vereniging 10.000 gulden per jaar ontvangen, goed voor de bouw van vijftien à twintig percelen met een beneden- en bovenwoning.

De meeste werklieden kwamen rechtstreeks van hun 12-urige werkdag op werven en timmerwerkplaatsen, in suikerbakkerijen, kuiperijen en pakhuizen. Zij wilden meer weten van de plannen

te winnen, leverden niks op. De beoogde vijftig woningen zaten er dus voorlopig niet in. Het bestuur besloot in kleinere stappen te werk te gaan, want de droom moest tastbaar worden. Eerst vier huizen, dan opnieuw geld verzamelen, dan weer wat huizen en zo verder tot er een echte doorbraak naar een groot bouwblok mogelijk was.

180 woningen

Tussen 1871 en 1875 wist de Bouwmaatschappij aan de Mauritskade het aantal 'dubbeltjespanden', zoals ze in Amsterdam bekend kwamen te staan, tot 26 uit te breiden. Na de nodige strubelingen met huurders en binnen het bestuur kwam vanaf 1878 de woningproductie op stoom. De trots betrof niet langer een groots ideaal, de trots gold het resultaat: solide woningen met betaalbare huren. De bouw van het eerste echte complex met 180 woningen in de Czaar Peterstraat was een grote overwinning. De woningen op de Mauritskade werden afgebouwd en rond 1900 was de Bouwmaatschappij met een kleine duizend woningen de grootste woningbouwvereniging van Amsterdam. De aanhouder had gewonnen.

Jos van der Lans schreef in opdracht van Woonstichting de Key de geschiedenis van de Bouwmaatschappij tot Verkrijging van Eigen Woningen. Een uitgebreide versie van dit verhaal is te vinden op onsamsterdam.nl

Collectieve huurwoningen

De moeizame wijze waarop de Bouwmaatschappij uit de startblokken kwam, heeft er mede voor gezorgd dat de Nederlandse volkshuisvesting zich vooral richtte op collectieve huurwoningen. Dat blijft de dominante gedachte in de discussies die voorafgaand aan de Woningwet van 1901 worden gevoerd. In vrijwel alle beschouwingen wordt gerefereerd aan de geschiedenis van de Amsterdamse Bouw-

maatschappij: individueel woningbezit is te hoog gegrepen voor arbeiders. Maar wat als de dubbeltjes anders waren gevallen, als Kool niet een greep uit de kas had gedaan en de Bouwmaatschappij wel kapitaal had vergaard om snel een fors aantal woningen te bouwen? Had dan het eigenwoningbezit misschien een grotere plaats in de Nederlandse volkshuisvesting gekregen?

→ De Dubbeltjespanden aan de Mauritskade, omstreeks 1915. FOTO STADSARCHIEF

→ De drijvende kracht achter de vereniging was houtzaagmolenaarsknecht en activist Klaas Ris (1821-1902).

Primeur 1597

De eerste helmkasuaris

In december 1597 keert zeevaarder Cornelis Houtman terug in Amsterdam, na een zeereis van twee jaar. Hij heeft met succes de zeeroute naar de Oost verkend. Tussen de specerijen en Chinees porselein aan boord is ook 'eene vreemde Vogel uyt t'Eylandt Java', die door een Javaanse vorst zou zijn geschonken aan schipper Jan Jacobsz Schellinger van De Amsterdam.

De Amsterdam brandt later pal voor aanvang van de thuisreis af, maar de 'Eemee' die een helmkasuaris zou blijken, arriveert wel in Amsterdam. Daar is de grote vreemde vogel met zijn blauwe kop, opvallende helm en grote looppoten tegelijk betaling te zien in een menagerie van een herberg. Via Den Haag en Keulen belandt deze helmkasuaris uiteindelijk in de volière van keizer Rudolf II in Praag.

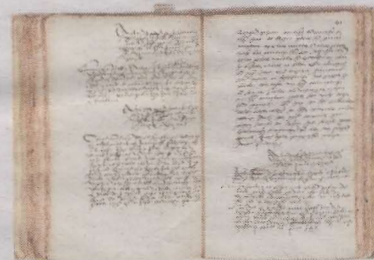
→ De helmkasuaris (*Casuarus casuaris*), getekend door Anselmus Boëtius de Boodt (1550-1632). FOTO RIJSMUSEUM

Amsterdammer 1574

Gestraft voor het Wilhelmus

Pieter Hendricksz Beusemaecker wordt op 31 december 1574 veroordeeld voor het zingen van het Wilhelmus. Volgens het confessieboek van de Amsterdamse schout zou hij bij het verlaten van de Oude Kerk een vers gezongen hebben van het in Amsterdam verboden 'Lyedeken beginnen[de] Wilhelm van Nassouwe ben Ick van duytsche bloet'. Een lied dat hij 'tzelfdegleert' heeft aan boord van een schip. Volgelingen van Willem van Oranje worden in Amsterdam streng gestraft, soms door ophanging. Amsterdam blijft tijdens de opstand trouw aan de Spanjaarden en kiest pas na de Alteratie in 1578 de kant van de prins en het protestantisme.

→ Het concessieboek uit 1574, met de veroordeling van Pieter Hendricksz Beusemaecker.

Beusemaecker komt er genadig van af: hij wordt veroordeeld tot bidden om vergiffenis en het betalen van de kosten van zijn gevangenschap.

Zoekplaatje

Hoe goed kent u de stad?

Amsterdam zit vol verborgen schatten. We rijden of lopen er dagelijks langs. Maar hoe goed kennen we de stad? Vorige week waren we in Betondorp bij Akkerstraat 32, het geboortehuis van Johan Cruijff. Winnaar van het jaarabonnement op *Ons Amsterdam* is Wim Panhorst. Op welke historische plek is de foto van deze week gemaakt? Inzendingen voor maandag 12.00 uur naar: zoekplaatje@parool.nl.

Onder de goede inzendingen verloten we een jaarabonnement op maandblad *Ons Amsterdam*.

FOTO TAMMY VAN NERUM

Colofon

De geschiedenispagina's worden gemaakt in samenwerking met *Ons Amsterdam* (onsamsterdam.nl). Coördinatie: Peter de Brock.

ons amsterdam